

הרב אלימלך בר שאול זצ"ל

כוונה בתפילה

הרמב"ם, בהלכות תפילה פרק ד' הלכה א', פוסק:

חמשה דברים מעכבין את התפלה, אף-על-פי שהגיע זמנה: ... וכוונת הלב.

ושם, בהלכות ט"ו-ט"ז:

כוונת הלב, כיצד? כל תפלה שאינה בכוונה - אינה תפלה, ואם התפלל בלא כוונה, חוזר ומתפלל בכוונה... כיצד היא הכוונה? שיפנה את לבו מכל המחשבות, ויראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה. לפיכך צריך לישב מעט קודם התפלה, כדי לכוון את ליבו, ואחר-כך יתפלל בנחת ובתחנונים.

ושם, בפרק י' הלכה א':

מי שהתפלל ולא כיוון את ליבו - יחזור ויתפלל בכוונה; ואם כיוון את ליבו בברכה ראשונה, שוב אינו צריך.

ובספרו "מורה נבוכים" (חלק ג, פרק נ"א) הוא כותב:

ודע, כי כל מעשה העבודות הללו, כקריאת התורה והתפילה, ועשיית שאר המצוות - אין תכליתן, אלא שתוכשר בהתעסקות במצוותיו יתעלה מלעסוק בענייני העולם, כאילו התעסקת בו יתעלה, לא בזולתו.

ולכן אם אתה מתפלל בנענוע שפתיך ופניך אל הקיר, ומחשב בממכרך ומקחך, וקורא את התורה בלשונוך, וליבך בכניין ביתך, מבלי להתכוון כמה שאתה קורא... - אל תחשוב שהגעת אל תכלית; אלא תהיה אז קרוב למי שנאמר בהם: "קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם" (ירמיה יב, ב).

ומכאן אחל להנחותך על אופן ההכשרה, כדי שתשיג את התכלית הגדולה הזאת. וראשית מה שאתה צריך להרגיל את עצמך בו, הוא שתפנה מחשבתך מכל דבר בזמן שאתה קורא קריאת-שמע ומתפלל, ואל תסתפק בכוונה בקריאת-שמע בפסוק ראשון ובתפילה בברכה ראשונה¹.

על דברי הרמב"ם ביד החזקה, מעיר רבינו חיים הלוי בחידושו (הלכות תפילה

פ"ד, ה"א):

מסתימת לשון הרמב"ם מבואר, דדין כוונה הוא על כל התפילה, שכל התפילה - הכוונה מעכבת בה. וקשה ממה שפסק הרמב"ם, בפ"י שם, וז"ל: "מי שהתפלל ולא כיוון את ליבו - יחזור ויתפלל בכוונה; ואם כיוון את ליבו בברכה ראשונה, שוב אינו צריך", דמבואר להדיא דהכוונה אינה מעכבת, רק בברכה ראשונה, וצ"ע. ונראה לומר, דתרי גוונות יש בתפילה: האחת - כוונה של פירוש הדברים, ויסודה הוא דין כוונה; ושנית - שיכוון שהוא עומד בתפילה לפני ה', כמבואר

1. עי' דרכי משה לטו"ח סימן צ"ח, אות א'.

בדבריו בפ"ד שם (הט"ו), ז"ל: "ומה היא הכוונה? - שיפנה את ליבו מכל המחשבות, ויראה עצמו כאילו עומד לפני השכינה".

ונראה דכוונה זו אינה מדין כוונה, רק שהוא מעצם מעשה התפילה; ואם אין ליבו פנוי, ואינו רואה את עצמו שעומד לפני ה' ומתפלל - אין זה מעשה תפילה, והרי הוא בכלל "מתעסק", דאין בו מעשה. ועל כן מעכבת כוונה זו בכל התפילה, דבמקום שהיה מתעסק, דינו כלא התפלל כלל, וכאילו דילג מילות אלה. והלא ודאי דלעניין עצם התפילה, כל הי"ט ברכות מעכבין.

ורק היכא שמכוון ומכיר מעשיו, ויודע שהוא עומד בתפילה, אלא שאינו יודע פירוש הדברים - שזה דין מסויים רק בתפילה לבד, הוספת דין כוונה - בזה הוא דאיירי הסוגיה דברכות דף לד (ע"ב): "המתפלל צריך שיכוון ליבו בכל הברכות. ואם אינו יכול לכוון את ליבו בכלן - יכוון באחת מהן. אמר ר' חייא אמר ר' ספרא, משום חד דבי רבי: באבות".

ובאמת, דגם בדין כוונה - תרי דינים יש בזה, חדא - דין כוונה שמכוון לעשות המצווה, והווי מדין כוונה של המצוות; וכשאר המצוות, דכל המצווה כולה צריכה כוונה, ולא מהני כוונת מקצתה - הכא נמי בתפילה, דכוותה כולה צריכה כוונה. וזהו שפסק כן הרמב"ם, דהא דבעינן שידע שהוא עומד בתפילה מעכב בכל התפילה כולה, והיינו מתרי טעמי: חדא, משום דבלאו הכי הווי מתעסק; ועוד, משום דין מצוות צריכות כוונה, דתרווייהו מעכבי בכל התפילה, כמו בכל המצוות. ורק בכוונת פירוש הדברים, דהוא דין מסויים רק בתפילה - בזה הוא דקיי"ל דלא מעכבא, רק בכרכה ראשונה דאבות, וכמבואר בהסוגיא דברכות דף לה.

עד כאן לשון הגר"ח.

והנה יש לעיין בחילוק שחילק הגר"ח לאור דברי הרמב"ם במורה-נבוכים, בשתי נקודות.

א. מלשון הרמב"ם במורה יוצא ברור, שהמתפלל בהנעת שפתיו בלבד, ואין מחשבתו נתונה לאמרי פיו, אלא לעניינים שמחוץ לתפילה - לא נחשב שהתפלל. כי זה לשונו שם: "אם אתה מתפלל בנענוע שפתיך ופניך אל הקיר, ומחשב בממכרך ומקחך... - אל תחשוב שהגעת אל תכלית". ובנוסח המובא בדרכי-משה²: "לא תחשוב שהתפללת".

ב. מלשון הרמב"ם במורה-נבוכים משתמע, שאין כאן שתי כוונות, אלא כוונה אחת, שאם היא ישנה - הרי שתפילתו תפילה, ואם היא איננה - אין תפילתו תפילה. כוונה זו היא: "[להימנע] מלעסוק בענייני העולם, כאילו התעסקת בו יתעלה, לא בזולתו". דבריו אלה של הרמב"ם במורה-נבוכים מקבילים למה שכתב הרמב"ם בהלכה, בהגדרת כוונת הלב המעכבת בתפילה: "שיפנה את ליבו מכל המחשבות, ויראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה". אולם על חיוב נוסף של כוונה "בפירוש הדברים" - אין הרמב"ם מדבר לא

בהלכה ולא במורה-נבוכים³. אלא שאם אמנם "כיוון ליבו" - כלומר: שפינה ליבו מכל מחשבה אחרת בעולם ורואה עצמו עומד לפני השכינה - אזי ממילא, כשהוא מוציא מפיו את דברי התפילה, הרי מחשבתו נתונה בתוך דברי התפילה משום שכבר אין בליבו שום מחשבה אחרת שתטרידהו ותסיחהו; אך אם לא כיוון ליבו, לפנותו מכל מחשבה בעולם, הרי שבשעה שהוא מתפלל, באות מחשבות זרות ומוציאות ליבו מתוך דברי התפילה, ואז אין תפילתו אלא תנועת שפתיים. על זה אמר הרמב"ם במורה-נבוכים: **"אלא תהיה אז קרוב למי שנאמר בהם: 'קרוב אתה בפייהם ורחוק מכליותיהם'."**

והנה, כאשר נענין יותר בלשונות הרמב"ם, כמדומה שיתיישבו לנו דבריו בפשיטות.

משמע מלשון הרמב"ם, שכוונת הלב צריכה להיות לפני שהוא מתחיל להתפלל, שהרי מיד אחרי שהרמב"ם מגדיר את מהות כוונת הלב, הוא מוסיף: **"לפיכך צריך לישב מעט קודם התפילה כדי לכוון את ליבו, ואחר-כך יתפלל בנחת ובתחנונים"**. ואמנם אם מהות כוונת הלב היא שפינה ליבו מכל מחשבות שבעולם ויראה עצמו כאילו עומד לפני השכינה, וברור שדבר זה צריך להיעשות לפני התפילה, כדי שבזמן התפילה עצמה יוכל לעמוד בלב טהור מכל מחשבות זרות, כעומד לפני ה'. וכך נהגו החסידים הראשונים, כפי שמביא הרמב"ם (שם ה"ז): **"חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפילה"**. אם כיוון את ליבו כך, הרי ממילא תפילתו אחר-כך היא מתוך כוונה זו עצמה, והוא בוודאי מחשב בכל מילה היוצאת מפיו רק מחשבה הנוגעת לתוכן התפילה, מאחר שליבו הרי מפונה כבר מלכתחילה מכל מחשבות אחרות שבעולם. לכן: **"מי שהתפלל ולא כיון את ליבו"**, ואין ליבו מפונה מכל מחשבות זרות ואינו עומד לפני ה' - **"יחזור ויתפלל בכוונה"**.

ברם אם לא כיוון את ליבו קודם התפילה, אלא שעשה זאת רק בשעת הברכה הראשונה, כלומר: שעם אמירת ברכה ראשונה התרכז ופינה את ליבו והעמיד עצמו לפני ה' - **"שוב אינו צריך"** לחזור ולהתפלל, שהרי סוף-סוף אמר את הברכה הראשונה של התפילה בכוונה, דהיינו מתוך פינוי הלב ועמידה לפני ה'. ואמנם **"ראוי שיכוון את ליבו יותר בסיפור שבחיו ממה שיכוון בשאלתו"**⁴, וברכה ראשונה היא עיקרן של ג' ברכות ראשונות⁵.

3. [הערות הרב אביגדור שילה: אמנם הרמב"ם במורה-נבוכים, בהמשך דבריו (בתרגום הרב קאפח) כותב: "לא תחדל בכל ישותך וכל מחשבתך מלהתרכז בהבנת מה שאתה שומע או קורא". כאן, לכאורה, מדבר הרמב"ם על מה שהגדיר הגר"ח כ"פירוש הדברים". אולם לא נראה לומר כן, מפני שכוונה זו אינה מעכבת כלל, ואינה מתייחסת לברכה ראשונה, שכן הרמב"ם כותב קודם הדברים הנ"ל: "וראשית מה שאתה צריך להרגיל את עצמך בו, הוא שתפנה מחשבתך מכל דבר בזמן שאתה קורא ק"ש ומתפלל, ואל תסתפק בכוונה בק"ש בפסוק ראשון ובתפילה בברכה ראשונה"; ואחר-כך מוסיף הרמב"ם: "וכאשר יצלח בידך הדבר ויתחזק במשך שנים, הנהג עצמך אחרי כן שתהא כל זמן שקראת בתורה או שמעת אותה, לא תחדל בכל ישותך ובכל מחשבתך מלהתרכז בהבנת מה שאתה שומע או קורא".]

4. ב"ח לטו"ח סי' ק"א, ד"ה כתב.

5. ע"י ביאור הגר"א בסידור.

ולפי זה יובן מדוע אין הרמב"ם מתחיל את ההלכה בפ"י בלשון חיובית, שצריך המתפלל לכוון את ליבו, אלא פותח בלשון שלילית: "מי שהתפלל ולא כיון את ליבו". הסיבה לכך היא, על-פי המבואר לעיל, שאין כאן כוונה נוספת על הכוונה שדיבר עליה בפ"ד, ואין מקום, איפוא, לדבר שוב על החיוב בכוונה, שהרי דובר כבר על חיוב זה בפרק ד'. בשני הפרקים איירי באותה הכוונה, והיא פינוי הלב ממחשבות זרות ועמידה לפני ה'. כוונה זו צריכה להיעשות קודם התפילה, אבל גם אם עשה זאת בתחילת התפילה ולא לפניו - אינו צריך לחזור ולהתפלל; ובין אם עשה זאת קודם התפילה, ובין אם עשה זאת בהתחלת התפילה - ברור שכוונה זו צריכה להיעשות בצורה כזאת, שמתוך כוונה זו תהיה אחר-כך מחשבתו מרוכזת בכל מה שיוציא מפיו בתפילתו.